

УДК 347.157:342.731(477)

Кривенко Юлія Василівна,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО ДИТИНИ НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

Постановка проблеми. Визначені у Конституції України, та приведені у відповідність до її норм і положень інші законодавчі акти, що стосуються проблем забезпечення свободи совісті, позитивно вплинули на створення правової бази, необхідної для повноцінного функціонування релігій та релігійних організацій в Україні, для вільного самовизначення самореалізації особистості в духовній сфері буття.

Незважаючи на те, що у сучасному суспільствознавстві, релігієзнавчій і юридичній літературі досить актуальним є питання свободи віросповідання як особистого немайнового права. Ці питання тривалий час мали теоретичний характер, враховуючи зміни, які відбуваються в нашій країні, проблеми виникають на практиці і потребують належного теоретичного та практичного обґрунтування.

Демократизація українського суспільства, а разом із ним і школи, вимагає все гучніше порушувати питання про права дитини. Характеризуючи права дитини, ми звикли говорити, про право на життя, сім'ю, навчання, виховання, залишаючи при цьому за межею інтересів право дитини на віросповідання. Традиційно склалося, що батьки мають право за взаємною згодою подружжя виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії. Думка дітей недостатньо враховується в контексті прийняття віросповідання, або відмови сповідувати ту чи іншу релігію.

14-річний мешканець м. С. через суд вимагає позбавити свого батька батьківських прав, відстоюючи своє право на віросповідання. Суть справи в тому, що батько почав нав'язувати хлопцю свою релігію, змушував його ходити на збори громади, брати участь в обрядах і церемоніях.

Можлива і інша ситуація, під примусовим залученням до віри можна вважати й навернення до неї неповнолітніх дітей без згоди їхніх батьків, адже саме батьки здійснюють моральне та релігійне виховання своїх дітей. Так, у законодавстві Російської

Федерації передбачено заборону втягнення малолітніх у релігійні об'єднання, а також навчання малолітніх релігії всупереч їхній волі і без згоди батьків чи осіб, які їх замінюють. Коли ж самі батьки чи особи, які їх замінюють, застосовують примус щодо своїх дітей задля навернення їх до певної віри та її сповідання, діти повинні мати право на захист від такого примусу [1, с. 86].

На жаль, це непоодиноким випадком порушення прав дитини на свободу віросповідання. Однак в більшості випадків втручання державних органів, які повинні забезпечувати права дитини на свободу віросповідання не відбувається, та не набуває розголосу, враховуючи саме правовий статус дитини, її незахищенність.

Мета та завдання дослідження – проаналізувати окремі питання щодо права дитини на свободу віросповідання, враховуючи її правовий статус за цивільним та сімейним законодавством України. Необхідність дослідження даної теми зумовлене не лише виправданістю наукового пошуку, на цих теренах, але передусім, практичними міркуваннями, пов'язаними з необхідністю забезпечення права дитини на свободу віросповідання.

Для досягнення поставленої мети були сформульовані такі основні завдання, які потребують вирішення:

- визначити цивільно-правовий статус дитини;
- суть права на свободу віросповідання для дитини;
- розробити пропозиції, спрямованні на вдосконалення цивільного та сімейного законодавства, яке забезпечило б належне, не декларативне право дитини на свободу віросповідання.

Оскільки тема дослідження перебуває на межі релігієзнавства, соціології, психології, педагогіки та права, то варто передусім вказати, що наукові розвідки в цьому напрямку здійснювали науковці: П.В. Карпова, Н.М. Крестовська, Н.В. Лінник, С.А. Саблук, І.В. Швець, Харитонов Є.О. та ін.

Вивчення та аналіз праць згаданих науковців дали змогу визначити й оцінити стан досліджуваної проблеми, виявити та проаналізувати питання, що постали на сучасному етапі у досліджуваній сфері, а також визначити шляхи їх вирішення.

Викладення основного матеріалу. Генезис правового статусу дітей має свої особливості, зумовлені різними історичними етапами, в яких він формувався, з огляду на характер відносин суспільства та дитини, а також соціальну роль, яку дорослі відводили дитині в суспільстві. Основною складовою поняття правового статусу дитини було розуміння цінності дитини як члена суспільства. При цьому варто констатувати достатньо широке трактування поняття «цінності дитини як члена суспільства». Зумовлене це тим, що основою правового статусу дитини є фактичний соціальний статус. Історичний розвиток світового суспільства змусив держави повною мірою застосувати положення щодо захисту прав дитини, які дозволяли б їй розвиватися фізично, розумово, морально, духовно й у соціальному відношенні здоровим та нормальним шляхом [2, с. 41].

На території України перші кроки законодавчої регламентації у сфері захисту прав і інтересів дітей було зроблено у часи правління Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха. До цього часу стосунки між батьками і дітьми регулювалися старовинними звичаями, які мають язичницьке походження. На думку більшості вчених спеціалістів сімейного права, авторитет батьків у цей період розвитку української державності був досить значним, на дітей поширювалася влада і батька, і матері [3, с. 253].

В подальшому з розвитком суспільства розвивалися правові норми, які визначали правовий статус дитини. Це питання досліджувалось та продовжує цікавити спеціалістів різних галузей права, досліджуються проблемні питання.

На думку П.В. Карпової, до визнання особливого правового статусу дітей людство просувалося протягом тривалого періоду часу. Певним досягненням цього поступального руху стало декларативне визнання й установлення абсолютного пріоритетного статусу дитини стосовно будь-яких повнолітніх дієздатних осіб [4, с. 33].

Сімейний кодекс України вперше визначив, що дитиною визнається особа до досягнення нею повноліття, взявши за основу ст.1. Конвенції про права дитини: дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосованим до даної особи, вона не досягає повноліття раніше [5].

Сімейний кодекс – це перший законодавчий акт, у якому визначено вікову межу дитини. Отже, до досягнення 18 років фізична особа має правовий статус дитини. Наявність у особи правового статусу дитини означає, що така особа має відповідні права та обов'язки дитини. Спеціальні норми, які конкре-

тизують обсяг прав та обов'язків дитини, містяться як у Сімейному кодексі (ст. ст. 148, 149, 152, 160, 177, 179, 243, 247, 253 тощо) [6], так і у Цивільному кодексі (ст. ст. 31, 32, 33) [7].

Ф.П. Шульженко вважає, що передумовою виникнення та існування основ правового статусу є загальна правосуб'єктність, тобто здатність бути учасником правовідносин [8, с. 118].

В цивільному та сімейному законодавстві України поняття особи, що не досягла 18 років визначається поняттями «малолітньої» та «неповнолітньої» особи.

Відповідно до Цивільного кодексу України малолітньою є особа, яка не досягла 14 років та наділена частковою дієздатністю. Малолітні мають право:

- самостійно вчиняти дрібні побутові правочини. Правочин вважається дрібним побутовим, якщо він задовольняє побутові потреби особи, відповідає її фізичному, духовному чи соціальному розвитку та стосується предмета, який має невисоку вартість;
- здійснювати особисті немайнові права на результати інтелектуальної, творчої діяльності, що охороняються законом.

Малолітня особа не несе відповідальності за завдану нею шкоду.

Неповнолітньою є фізична особа у віці від чотирнадцяти до вісімнадцяти років та наділена повною дієздатністю.

Неповнолітні особи крім правочинів, що можуть вчиняти малолітні особи, мають право:

- самостійно розпоряджатися своїм заробітком, стипендією чи іншими доходами;
- самостійно розпоряджатися майном, яке вони придбали на свій заробіток, стипендію чи дохід, за винятком нерухомих речей і транспортних засобів;
- з 16 років вправі влаштуватись на роботу;
- самостійно здійснювати права автора творів науки, літератури, мистецтва, права на об'єкти промислової власності чи власності на інші результати своєї творчої діяльності, що охороняються законом;
- бути учасниками та засновниками юридичних осіб;
- за нотаріально посвідченою згодою батьків здійснюють правочини стосовно транспортних засобів або нерухомого майна, яке їм належить;
- за згодою батьків розпоряджатися коштами, що внесли інші особи на їхнє ім'я в банківській установі [9].

Отже, правовий статус дитини обумовлений загальними, адаптованими щодо дітей правовими нормами і спеціально-ювенальними нормами, адресатом яких виступають тільки діти. При розробленості норм, що закріплюють права дитини, потребують вдосконалення норми, що встановлюють обов'язки і відповідальність дитини [10].

У Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань закріплене положення, за яким «кожна дитина має право на освіту у сфері релігії або переконань відповідно до бажань її батьків чи, у певних випадках, законних опікунів і не примушується до навчання в сфері релігії чи переконань всупереч бажанням її батьків чи законних опікунів; при цьому керівним принципом є інтереси дитини» (ч. 2 ст. 5). [11, с. 13].

Право громадян змінювати релігію або переконання, як складова свободи віросповідання закріплене в Законі України «Про свободу совісті та релігійні організації» (ст. 2) [12]

Юридичні засоби реалізації права людини змінювати свої релігійні або інші переконання в Україні не встановлені, оскільки дане право людина може здійснювати особисто власними діями [13, с. 82].

Законодавство України також передбачає, що батьки або особи, котрі їх замінюють, за взаємною згодою, мають право виховувати своїх дітей відповідно до власних переконань та ставлення до релігії (ч. 3 ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації»).

Однак право батьків визначати релігійне, моральне виховання та навчання своїх дітей, безумовно, не безмежне. Кожна дитина повинна виховуватися в душі розуміння, терпимості, дружби між народами, миру і загального братства, поваги до свободи релігії чи переконань інших людей.

Практика релігії чи переконань, в яких виховується дитина, не повинна завдавати шкоди ні її фізичному чи розумовому здоров'ю, ні повноцінному розвитку (ч. 5 ст. 5 Декларації про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань).

Вивчення християнської етики у деяких державних навчальних закладах України викликало чимало дискусій. Прихильниками викладання такої дисципліни є чимало релігійних організацій (УПЦ-КП, УПЦ, УАПЦ, УГКЦ, Всеукраїнське об'єднання євангельських християн-баптистів та ін.).

Противники ж викладання християнської етики в навчальних закладах обґрунтовують свою позицію, посилаючись, зокрема, на існуючий в Україні принцип відокремлення школи від держави, на світський характер освіти та низку інших обставин.

Держава не бере на себе справу релігійної освіти і виховання. Це – справа релігійних організацій та батьків. Релігійна освіта може, за їх згодою, здійснюватися у приватних навчально-виховних установах. Закон лише вимагає, щоб релігійний навчально-виховний процес проходив у душі терпимості й поваги до громадян, які не сповідують релігії, та до віруючих інших віросповідань, щоб не порушувалися права дитини, її інтереси.

Слід відзначити, що Конституція України, законодавство про свободу совісті розглядають право на свободу віросповідання, як особисте право людини вільно і незалежно визначати своє ставлення до релігії. Вони не допускають встановлення обов'язкових переконань світогляду, будь-якого примусу при визначенні громадянами свого ставлення до релігії, до сповідання або відмови від сповідання релігії, до участі або неучасті в богослужіннях, релігійних обрядах і церемоніях, навчання релігії. Законодавство України про свободу совісті враховує, що релігія чи інші світоглядні переконання, в тому числі арелігійні, для кожної людини, яка їх дотримується, є головними елементами розуміння сенсу життя, мотиваційною основою її вчинків, дій, життєдіяльності [14].

Безпосередньо мова про релігійні права дітей йде в Конвенції про права дитини, в якій п. 14.1 говорить: держави-учасниці поважають право дитини на свободу думки, совісті і релігії [15].

В ст. 3 Закону України «Про свободу совісті та релігійні організації» передбачено, що батьки та особи, що їх замінюють, за взаємною згодою мають право виховувати своїх дітей відповідно до своїх власних переконань та ставлення до релігії. В той же час релігійні погляди батьків притискують свободу дітей, не даючи можливості їм розвиватись (заборона стосується телебачення, спілкування з ровесниками, користування комп'ютером і т.д.).

Проблеми не виникає доти, поки дитина не бажає змінити релігійну приналежність. На рівні внутрішньої релігійної свободи конфлікту немає, оскільки батьки не можуть примусити дитину певним чином думати, якщо не застосовують наркотичних чи інших психотропних речовин, певних засобів, що впливають на психіку та погіршують стан здоров'я (що є саме по собі кримінально-караним діянням). Тоді як у зовнішньому виразі (брати участь у здійсненні релігійних обрядів, ритуалів, провадження релігійної діяльності) право дитини сповідувати релігію помножене на право батьків виховувати своїх нащадків відповідно до власних переконань, як не дивно, за відсутності згоди дитини стає її обов'язком сповідувати релігію батьків. Звичайно, навряд чи дитина, особливо у ранньому віці, зможе піти проти волі батьків, відстоювати свої права, тому це питання особливо має подвійний зміст. Тобто в такому випадку дитина позбавляється права змінити релігію, що є невід'ємним елементом права на свободу совісті та релігії.

Висновок. Все вищевизначене, пов'язане з необхідністю забезпечити право дитини сповідувати або не сповідувати релігію, враховуючи те, що зміст категорії «свобода совісті» – це право громадян сповідати будь-яку релігію або не сповідати ніякої, відправляти релігійні культи або додержуватися атеїстичного світогляду.

Дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше.

Права дитини – це право неповнолітньої особи. Отже, керівним принципом при вихованні і навчанні дітей для батьків повинні слугувати інтереси

їхньої дитини і на батьків покладається обов'язок забезпечити це право дитині. Загальновизнано, що батьки мають право визначати релігійну освіту своїх дітей. Діти не можуть бути примушені отримувати уроки деномінаційної чи ідеологічної освіти проти бажання своїх батьків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ярмол Л.В. Свобода віросповідання: юридичне забезпечення в Україні (загальнотеоретичне дослідження) Праці Львівської лабораторії прав людини і громадянина Науково-дослідного інституту державного будівництва та місцевого самоврядування Академії правових наук України / Редкол.: П.М. Рабінович (голов.ред) та ін. – Серія І. Дослідження та реферати. Випуск 8. – Львів, 2006. – 86
2. Лінник Н.В. Историчні передумови захисту прав і свобод дитини на різних етапах розвитку суспільства / Н.В. Лінник // Університетські наукові записки. – 2006. – № 2. – С. 41–45.
3. Саблук С.А. Историчні передумови формування правового статусу дитини в Україні // Університетські наукові записки, 2006, № 3-4 (19-20) – С. 253.
4. Карпова П.В. Конституційно-правовий статус дитини в Україні // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Юридичні науки», 2013. – № 2(5) – С. 33.
5. Конвенція про права дитини // Конвенцію ратифіковано Постановою ВР N 789-XII (789-12) від 27.02.91; Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2002. – N 21-22. – ст. 135.
6. Сімейний кодекс України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002. – N 21-22. – ст. 135.
7. Цивільний кодекс України : Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2003. – N 40-44. – ст. 356.
8. Швець І.В. Конституційно-правовий статус дитини: поняття, елементи, види / І.В. Швець // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2012. – № 3. – С. 116–123.
9. Харитонов С.О. Цивільний кодекс України (науково-практичний коментар). – X, 2011.
10. Крестовська Н.М. Правовий статус дитини в Україні: деякі дискусійні питання [Електронний ресурс]. – Режим доступу://http://dipplus.com.ua/naukov-stat-z-v-dkritogo-ost/news_gpost/krestovska-n-m-pravoviy-status-ditini-v-ukra-n-deyak-diskus
11. Декларація «Про ліквідацію всіх форм нетерпимості та дискримінації на підставі релігії чи переконань» // Українське релігієзнавство. – 2005. – № 36. – С. 11-13.
12. Про свободу совісті та релігійні організації : Закон України // Відомості Верховної Ради УРСР (ВВР), 1991. – N 25. – ст. 283.
13. Ярмол Л. Право змінювати релігію як складник свободи вибору світогляду та віросповідання // Права людини і Україна: Праці Львівської лабораторії прав людини Академії правових наук України (Серія І. Дослідження і реферати. Вип. 2). – Львів : Світ, 1999. – С. 80-83.
14. Конституція України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996. – № 30. – ст. 141.
15. Конвенція про права дитини // Конвенцію ратифіковано Постановою ВР N 789-XII (789-12) від 27.02.91; Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002. – N 21-22. – ст. 135.

Кривенко Юлія Василівна

ДО ПИТАННЯ ПРО ПРАВО ДИТИНИ НА СВОБОДУ ВІРОСПОВІДАННЯ

Стаття присвячена дослідженню окремих питань, які стосуються визначення права дитини на свободу віросповідання. Основна увага приділена праву дитини на свободу віросповідання з врахуванням особливостей цивільно-правового статусу дитини у цивільному та сімейному законодавстві України.

Ключові слова: свобода віросповідання, цивільно-правовий статус дитини.

Кривенко Юлія Васильевна

К ВОПРОСУ О ПРАВЕ РЕБЕНКА НА СВОБОДУ ВЕРОИСПОВЕДАНИЯ

Статья посвящена исследованию отдельных вопросов, которые касаются определения права ребенка на свободу вероисповедания. Основное внимание уделено праву ребенка на свободу вероисповедания с учетом особенностей гражданско-правового статуса ребенка в гражданском и семейном законодательстве Украины.

Ключевые слова: свобода вероисповедания, гражданско-правовой статус ребенка.

Kryvenko Yulia Vasylivna

ON CHILD RIGHTS TO FREEDOM OF RELIGION

The article investigates the specific issues relating to the definition of the child's right to freedom of worship. Main attention is paid to the child's right to freedom of worship, taking into account the features of civil-legal status of children in the civil and family legislation in Ukraine.

Keywords: freedom of worship, civil legal status of the child.